

O šolstvu in
kulturnem boju.

VSEBINA.

1. Abditus: O šolstvu in
kulturnem boju . . . 73
2. Dr. Fr. Veber: Mate-
rializem 75
3. Dr. M. Dolenc: Dolo-
čila o tisku po sklepih
ustavnega odbora . . 81
4. Dr. Fr. Goršič: Izena-
čevanje zakonov in
jugoslov. pravniki . . 89
5. Pregled:
 - I. Politika: Domače
razmere (As.) . . . 92
 - II. Socialna politika:
Lesene stanovanj-
ske hiše (H. Pajer) 92
 - III. Literatura: F. Lev-
stik: Izbrani spisi
za mladino (Fr. Po-
gačnik). — Hans
Pirchegger: Gesch.
der Steiermark (Dr.
M. K.). — V. Dor-
niković: Wilhelm
Wundt (-c.). — R.
Beuz: Das Problem
d. Volkshochschule
(F. E.). — Nove
knige 93

NAŠI ZAPISKI

Mesečnik za politiko in gospodarstvo,
kulturno in socialno življenje.

Urejajo:

Dr. Dragotin Lončar, Fran Erjavec,
Albin Prepeluh.

NAROČNIKOM.

Tej številki prilagamo poštne čeke s prošnjo, da poravnajo cenjeni naročniki naročnino za tekoči letnik, ozir. za lanjski letnik, kdor je še ni poravnal.

Uprava Naših Zapiskov
Ljubljana, poštni predal 91.

Naši Zapiski izhajajo redno vsak mesec in stanejo letno 60 K, polletno 30 K, posamezne številke so pa po 6 K. Za Ameriko stanejo celoletno 2 dolarja, za Italijo 20 lir, za Nemško Avstrijo 20 dinarjev. Naročajo se pri „Slovenski Socialni Matici“, Ljubljana, poštni predal 91. Naročnino je pošiljati upravništvu po položnicah, ki bodo po potrebi priložene. Rokopise je pošiljati najkasneje do 1. vsakega meseca na uredništvo „Naših Zapiskov“, Ljubljana, poštni predal 91; ali pa na naslov: Fran Erjavec, Ljubljana, Večna pot 1.

Za uredništvo je odgovoren Fran Erjavec. — Last in založba „Slovenske Socialne Matice“ r. z. z o. z. — Tiska tiskarna Pavliček v Kočevju.

ABDITUS:

O ŠOLSTVU IN KULTURNEM BOJU.

V okvirju ustavnega boja v Jugoslaviji stoji v ospredju boj za šolstvo in s tem vprašanje kulturnega boja. Za svojo osebo sem bil že od nekdaj proti kulturnemu boju, ki gledam nanj kot na spočetje liberalizma, kot na gmotni interes velike buržoazije.

V tako zvanem „ustavnem odboru“ prve jugoslovanske konstituante se je o tem veliko debatiralo. Presenetilo me je zlasti poročilo o stališču socialistov v tem vprašanju: „Poslanec Etbin Kristan ugotavlja, da šole ne smejo ostati v pristojnosti samouprave“. („Naprej“ z dne 25. III. 1921, šte. 68.) Torej nezaupnica ljudstvu, ki naj bo samoupravno! Kakšna kontradikcija v pojmovanju tega in onega vprašanja!

Gre za načela. Kdo imej pravico do otroka in njegove vzgoje? Država ali starši? Ali naj vlada svoboda pouka ali ne? Na to je treba jasnega odgovora. Liberalizem pozna zgolj državo, človek mu je suha številka. Tudi tisti socialisti, ki še tiče v liberalnem pojmovanju človeške družbe, mu pri-trjujejo. Toda to načelo je po svojem bistvu liberalno, ne socialistično, je kapitalistično, ne ljudsko.

Tudi v tem problemu je dovolj povoda za ločitev duhov.

Bodi mi dovoljeno ozreti se zgolj na Belgijo, kjer je svoboda pouka garantirana v najširši meri. Tam pa tudi ne poznajo nobene šolske obveznosti. Poskusili so te dve nasprotji združiti; proti šolski obveznosti poudarjajo bojazen, da se utegne kršiti svoboda pouka in s tem onemogočiti družinskemu očetu izbira med različnimi šolami ali celó zasebnim poukom.

Ozrimo se na razvoj tamošnjega šolstva, oziroma na njegova načela!

Za starih francoskih časov je bil v Belgiji pouk monopol cerkve. To šolstvo je ponekod napredovalo, zlasti v Luksemburgu, na precej visoko stopnjo. Francoska revolucija je še le proglasila svobodo pouka in ob enem dolžnost države, da poskrbi za javen pouk. (Ustava iz leta 1791.) Pozneje je Napoleon javno šolstvo centraliziral, ker je istovetil znanost z vero, hoteč vse skupaj uporabljati za pomožno orodje svojega vladarstva. Od tedaj dalje datira državni monopol na šolstvo. Za njim je nizozemska vlada reagirala v smislu svobode pouka, toda do proklamacije tega načela le ni prišlo. „Za javni pouk mora skrbeti vlada!“ Pouk na šolah se je vršil pod nadzorstvom države v smislu intencij vlade. Izhajajoča iz tega načela, je holandska

vlada pozneje celó določila, da morajo tisti mladeniči, ki se hočejo posvetiti katoliškemu duhovskemu poklicu, obiskovati določen javni zavod („Collège philosophique“) kot pripravnico za seminar. Profesorje tega kolegija je imenoval kralj (protestant). Papež je končno ta kolegij prepovedal in holandski kralj je moral popustiti ter podpisati konkordat z dne 18. VI. 1827. Bilo pa je že prepozno. Revolucija l. 1830. je temu kralju odvzela vse katoliške državljanke in z vsem tem pomedla. Vsi, liberalci in katoličani, so sedaj zahtevali, da se uveljavi načelo svobode pouka. Provizorična vlada je tudi takoj razveljavila naredbe, ki so temu načelu nasprotovale. Ko je revolucijska vlada razpravljala o svobodi mišljenja, je dejala: „Vsak zakon . . . , ki zabranjuje svobodo izražanja in razširjevanja doktrin . . . po pouku, je razveljavljen.“ Ustavni načrt je proklamiral svobodo pouka s sledečimi besedami: „Pouk je prost; vsaka preventivna odredba je zabranjena . . .“ Ideja svobode mora brezdvomno biti vodilna ne samo v višjem, temveč tudi v srednjem šolstvu. V tej smeri je šel boj, dokler se ni določilo: „Pouk je prost, vsaka preventivna odredba je zabranjena. Kaznitve deliktov se bodo uredile s postavo. Tudi javni pouk, ki se vrši na stroške države, se uredi s posebno postavo.“

Poznejši boji za elementarno šolo so v Belgiji razvneli strankarske strasti in jih gnali na vrhunec. Liberalci in socialisti so skupno zahtevali: Šolsko obveznost s svobodo staršev, da smejo izbirati med javnimi in zasebnimi šolami ter hišnim poukom. Toda od javnih šol, ki jih vsi plačajo in jih upravlja oblast, so zahtevali popolno nevtralnost v verskih rečeh. Sledile so si tri postave: 1.) Z dne 23. IX. 1842 (kompromis med liberalci in katoličani), po kateri je šola v bistvu bila verska. 2.) Z dne 1. VII. 1879, ki je bila plod političnega nasilja nad katoličani, je ustvarila tako zvano „nevtralno“ elementarno šolstvo s tem, da je bila religija črtana iz obligatoričnega programa. Posledica je bila, da so bile javne (državne) šole silno slabo obiskovane, tem bolj pa zasebne. 3.) Leta 1884. (20. IX.) je bila sklenjena nova postava o elementarnem pouku, ki je pozneje doživela še več revizij.

Glavne postavne določbe o javnih šolah so sedaj sledeče: Pouk se vrši po občinah. Te vodijo svoje elementarne šole in imenujejo tudi šolsko osebje. Država si pridržuje kontrolno in inšpekcijsko pravico. Principielno mora biti v vsaki občini vsaj ena šola. Lahko se dve ali več občin združi v eno šolsko, v kar pa mora privoliti kralj. Šolska doba znaša šest let. Služabniki raznih verskih družb so pozvani, da v občinskih šolah poučujejo ne samó verski pouk, temveč tudi moralo. Od tega pouka so oproščeni otroci, katerih starši stavijo predlog v smislu besedila postave. Postava določa tudi, kateri otroci imajo pravico do brezplačnega pouka. Občinam je dovoljeno uveljaviti princip brezplačnosti pouka.

Glede šolstva pri nas je rekel dr. J. E. Krek („Narodna politika“ v okt. l. 1918.) sledeče: „Vzemimo šolstvo, ker je ono za nas najvažnejšega pomena. Centralni parlament izda zakon: Vsak otrok od sedmega leta dalje mora v ljudsko šolo, dokler je ne dovrši. Potem se izvede organizacija ljudske šole,

se odredi minimum znanja, ki ga mora imeti vsak državljan iz posameznih strok; posebno edinstven mora biti v vsej državi pouk o narodnih in državljskih pravicah in dolžnostih. Nadalje, kdo sme ustanavljati ljudske šole, t. j. vsak, ki se podvrže postavi. Dolžnost osnovati ljudske šole, ako jih še ni, imajo pa občine. Ali bodi šola konfesionalna, interkonfesionalna ali akonfesionalna, odločajo starši otrok in to po belgijskem šolskem sistemu, ki bi nam popravljen mogel služiti za vzor. Občina more šolski zakon svobodno aplicirati. Ona sme, če hoče, ustanoviti konfesionalno šolo, nekonzfesionalno — kakršnokoli! O tem naj odloča njeno zastopstvo. Kar največ bodi svobode, ker so nas doslej paragrafi strašno dušili!

Tudi dosedanja srbska ustava pozna javne in zasebne šole, ki stoje „pod nadzorom državne oblasti“. Kolikor mi je znano, dovoljuje srbski šolski zakon, da smejo lokalne oblasti skrajšati dobo pouka in šolsko obveznost omiliti.

Tu je boj za načela raznih svetovnih naziranj. Kdo ima pravico do otroka, država ali starši? Kdo sme v mejah zakona poučevati mladino, vsakdo ali zgolj država po svojih organih?

Vse revolucije od velike francoske dalje so napisale na svoje zastave zahtevo po svobodnem šolskem pouku in so ga tudi izvedle. Da kapitalistično organizirane države reklamirajo vzgojo državljanov izključno za sebe, je umljivo. Da pa to načelo zagovarjajo tudi tako zvaní nosilci socialne in kulturne revolucije, je novo. V Jugoslaviji smo doživeli duhovno bratstvo, ki ni prirodno, ker je breznačelno.

UNIV. DOC. DR. FRANCE VEBER:

MATERIALIZEM.

I.

BISTVO MATERIALIZMA.

b) Zgodovinski razvoj materializma.

Lange prav poudarja, da sega materializem sicer tako daleč nazaj kakor filozofija v obče, a ne dalje. S tem je pa tudi zgodovinsko potrjeno, da materializem v katerikoli obliki vsekakor ni oni svetovni in življenjski nazor, ki se najbolje sklada z mišljenjem in čustvovanjem navadnega, od nobenih zakotnih teorij inficiranega in le svojim zdravim vsakdanjim nagonom sledečega človeka. Tudi tak človek iz vsakdanjega življenja ima svoje splošne nazore o svetu in življenju, ki so večkrat taki, da ne morejo več zadovoljiti tzv. omikanca. Toda nad vse zanimiv fakt je in ostane, da vsi ti vsakdanji splošni nazori o svetu in življenju pri vsej svoji pestrosti in pri vseh svojih medsebojnih nasprotjih in sicer tudi tedaj, če odstranimo njih otroško lupino in skušamo izklesati le njih znanstveno jedro, ne vedejo do materializma, kakor smo ga orisali splošno v prejšnji točki. Proti temu materializmu govori torej vsaj ona tisočletna vsakdanja izkušnja, ki kraljuje

suvereno nad faktičnim dnevnim življenjem posameznika in narodov in iza katere le se je mogla izcimiti tudi vsa naša tzv. civilizacija in kultura. Še le ko je človek iz te organične spojitve s to tisočletno vsakdanjo izkušnjo stopil na prag lastne teoretične refleksije, je mogel — torej v nekakem nasprotju s to izkušnjo samo — priti do omenjenega materializma. Vzporedno s tem priča tudi zgodovina, da moremo k materialistom prištevati v najugodnejšem slučaju še le prve grške filozofe (Tales, Anaksimander in Anaksimenes), v kolikor so namreč skušali ti možje izvajati vse svetovno dogajanje iz elementarnih pojavov zgolj materialnega značaja (voda, temperatura, zrak, prostorna nedoločenoost i. t. d.). Seveda pa je treba pri tem še pomisliti, da so ti misleci obračali svojo pozornost sploh le k pojavom zunanje narave in vzporedno s tem po svoje tolmačili in razlagali prav za prav le vse fizikalno dogajanje. Duševnost kot svojevrstna nefizikalna realnost je pa ostala teoretični refleksiji te dobe (620—520 pr. Kr.) zakrita. Ti prvi grški filozofi torej vsaj po mojem mnenju sploh niso bili nobeni pravi materialisti, temveč le enostranski filozofi, ki so se pečali le z materialnim dogajanjem, kjer pa je bil in je materializem metodično in stvarno na pravem mestu. Na duševnost je teoretično opozorila še le naslednja doba, namreč Empedoklej (roj. okrog 490 pr. Kr.) s svojim principom „ljubezni“ in „sovraštva“, ki vsaj kot neki svojevrstni potenci spajata in ločita štiri temeljne elemente („korene“) sveta, t. j. ogenj, zrak, vodo in zemljo, osobito pa Anaksagora iz Klazomene (roj. okrog 500 pr. Kr.), ki prvi loči od vsega zunanjega sveta razum (nus) kot neko duševno, nebroj elementov („semén“) zunanjega sveta urejajočo in oblikujočo moč. Še le zdaj se je mogel razviti oni pravi materializem, ki pripisuje izrecno tudi duševnosti le materialno-fizikalni značaj. V klasični obliki seva ta nazor iz starogrške atomistike, čije glavni zastopniki (Levkip iz Abdere, roj. okrog 490 pr. Kr., Demokrit iz Abdere, roj. okrog 460 pr. Kr., in Metrodor iz Kiosa, Demokritov učenec) prvič izvajajo sploh vse svetovno dogajanje iz zgolj mehničnega premikanja enostavnih fizikalnih „atomov“, ki jih je nebroj in ki se razlikujejo med seboj le po velikosti in obliki. Premikanje teh atomov je istovetno z njih navpičnim padanjem, ki ga povzroča njih lastna teža; ker je ta teža pri različnih atomih različna, očituje tudi padanje različnih atomov nujno različno brzino. Iz teh diferenc izvirajoči sunki in protisunki vedejo samo ob sebi do vrtničnega vrvenja atomov, ki povzroča vedno bujnejše kopičenje atomov in po njem končno zgolj mehnično tudi nastanek raznih svetov. Ta proces se vrši večno; sveti v brezkončnem številu drug poleg drugega in drug za drugim neprestano nastajajo, ostajajo in izginjajo in sicer le na omenjeni mehnično — zakonit način. Tudi duša sestoji iz takih, le posebno finih, gladkih in okroglih atomov, ki tekajo pō vsem telesu, očitujoč v čutilih zaznave, v možganih misli, v srcu čustvovanje, v jetrih pa poželenje. Iz telesa pobegle dušne atome nadomeščamo z vdihavanjem drugih dušnih atomov, le pri smrti se izgube vsi dušni atomi v vzrak. V bistvu isti materializem uči v poznejšem razvoju Epikur (341—271 pr. Kr.), ki

priznava tudi le prostorno realnost, le mehanično dogajanje in zavrača z Demokritom vred ob enem vsako teleološko motrenje sveta. V nasprotju z Demokritom govori Epikur le tudi o slučajnem („prostem“) premikanju atomov in postaja tako, prenašajoč to misel osobito na dušo, ki pa ji kakor Demokrit pripisuje le telesni značaj, prvi indeterminist v zgodovini filozofije: dušni atomi niso podvrženi vplivu ostalega mehanskega dogajanja, njih volja je torej „prosta“, „brez razloga“. Pravi cilj življenja ni krepost, temveč ugodje, osobito pa mirno in trajno ugodje; krepost je ali sredstvo za to ugodje ali pa prazna beseda. Temu atomističnemu epikureizmu se je priklopil poznej še pesnik Lukrec († 55 pr. Kr.), ki smatra v svoji pesnitvi „De rerum natura“ dušo za sestavino najmanjših, najokrogeljših in najgibčnejših atomov. Sicer pa stoji na stališču tega nizkotnega materializma tudi „visoki“ nauk starih stojikov (Zenon iz Kitiona, 340—268 pr. Kr., in njegova naslednika Kleant in Krizip), vsaj v kolikor se smatra tu duša za topel, zraku podoben vzduh (pneuma). Mimogrede bodi omenjeno, da seva to naziranje še iz dandanašnje govornice navadnega naroda („Izdihnil“ je svojo dušo!). V srednjem veku se materializem teoretično sicer ni posebno zagovarjal, a tem bolj udeleževal v vsakdanjem življenju tedanjih posvetnih in, žal, tudi raznih cerkvenih mogotcev.

Še pred začetkom srednjega veka spada semkaj krščanski katehet in apologet Tertullian (160—222), čigar svetovni nazor sloni na materializmu najgorostasnejše vaste: Vse, kar v resnici je, je telesno; kar ni telesno, tudi ni substancialno. To velja tudi za boga in za dušo. Duša ima obliko telesa in se razteza čez vse telo kot nežna, jasna in zračna (!) telesnost; za ta telesno-materialni značaj duše navaja T. po zgledu stoikov celó troje dokazov, namreč njeno medsebojno vez s telesom, odvisnost njenega obstoja v telesu od hrane in njeno izhajanje iz očetovega semena, podobno izhajanju mladik iz materinskega rastlinskega debla; duša je tudi zató sama le telesnega značaja, ker bi drugače bila le neki akcidentalni pojav. Ti nazori so jasno razviti osobito v njegovih spisih „De anima“ in „De carne Christi“, kjer se najde n. pr. tudi tale izrek: Nihil enim, si non corpus. Omne quod est, corpus est sui generis; nihil est incorporale, nisi quod non est. Ni čuda torej, da je T. kot veren kristjan na drugi strani prišel do mnenja, da se kristjanu ni treba truditi za kako soglasje med vero in razumom, kar izreka drastično takole: „Crucifixus est dei filius; non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est dei filius; prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile est.“ (De carne Chr. 5). Tako se vsaj v stvarnem oziru nič ne moti tradicija, ki je vse to zllila v kratke besede: Credo, quia absurdum. Pozneje pa spada semkaj retor Arnobius s svojim med 305 in 310 spisanim delom „Proti paganom“ (Adversus gentes), v katerem (II, 14—62) pripisuje duši tudi zgolj telesni značaj in naravnost dokazuje, da duša že radi svojega materialno-telesnega značaja po svojem bistvu ne more biti nesmrtna; za njeno nesmrtnost jamči torej le božja milost in vsemogočnost. Arnobius je pisal hitro, da bi se ga čim prej pripustilo h krstu; ta naglica razlaga tudi po-

vršnost njegovega, 7 knjig broječega dela. Na koncu srednjeveške školastike pa sodi semkaj brezdvomno katoliški teolog Pierre Gassendi (1592 — 1655), ki se je bil postavil na stališče Epikurovega atomizma, kakor se zrcali osobito v omenjeni Lukrecijevi pesnitvi; s tem je Gassendi pripravil pot novejšemu mehanističnemu svetovnemu naziranju in postal ob enem neposredni oče poznejšega (modernega) materializma. Gassendiju je le bog immaterialno bitje, vse drugo je telesna materija, ki je od večnosti do večnosti nespremenljivi substrat vsega dogajanja. Ta materija je sestavina najmanjših fizikalnih teles (*corpuscula*), atomov, ki imajo gotovo velikost, obliko in težo in s to zadnjo ob enem neizgubljivo tendenco premikanja. Iz tega sledi slično kakor pri Demokritu in Epikuru tudi za Gassendija, da je vse svetovno dogajanje strogo mehanično-fizikalno dogajanje in da so „atom“, (prazen) „prostor“ in „premikanje“ edini pojmi, ki popolnoma zadoščajo za znanstveno razlago vseh svetovnih procesov. Tudi vsi življenjski pojavi se morajo le mehanično razlagati, ker pripada tudi duši kot izvoru premikanja, vegetativnih procesov in čutnih vtisov in stremljenj le telesni značaj; to dušo je treba pojmovati le kot izredno fino, a na sebi vendar telesno-fizikalno substanco. Da pa govori Gassendi poleg te čutne („nerazumne“) telesne duše še o neki „razumni“ duši kot immaterialni substanci, ki jo bog iz nič ustvarja in telesu priklaplja, je ravno tako malo pomembno za ves njegov siceršnji strogo mehaničen svetovno-zivljenjski nazor kakor njegov bog sam. Tudi to razumno dušo veže s telesom čutna, zgolj mehaničnim zakonom podvržena telesna duša, s čimer stopa Gassendi tudi tukaj na polje le mehaničnega razlaganja. Če pomislim, da zahteva Gassendi ravno povsod tam, kjer leži glavno težišče njegovega znanstvenega dela, z Galilejem vred le strogo mehanično motrenje dotičnih pojavov, ki mu ga prav nič ne pojasni ne njegov immaterialni bog ne njegova immaterialna duša, se ne morem otresti prepričanja, da stoji ta edini prelom njegovega sicer popolnega materializma v ozki stiki le z njegovo — cerkveno službo.

Naravnost *ad oculos* pa to dokazuje dejstvo, da je prvi in izrečni moderni materialist, namreč angleški mislec Thomas Hobbes (1588—1679), dolga leta osebno občeval s patrom Gassendijem in končno neprikrito izrekel, da biva le materija in da je torej vse, kar ni le kaka prazna fikcija, le telesnega značaja. Vse, kar faktično je, je telo (*corpus*); teles pa je troje: 1. naravna telesa, t. j. katerikoli kosi zunanje narave v ožjem pomenu besede, 2.) človek kot najpopolnejše naravno telo, ki je ob enem že element umetnega telesa, 3.) umetna telesa, t. j. države. Iz tega izvaja Hobbes tudi postulat treh znanosti, namreč 1.) filozofije narave (s to se peča njegov spis „*De corpore*“), 2.) antropologije (semkaj spada njegov spis „*De homine*“) in 3.) državoslovja (semkaj sodita „*De cive*“ in „*Leviathan*“). Ker je torej vse le telo, morejo vse znanosti poznati in priznati le mehanično vzročnost in motriti vse le pod vidikom prostornega razsega in premikanja, pri čemer fungira kot temeljna znanost matematika (ki je kot take še ni znal zadostno ceniti Hobbesov učitelj, prvi sistematik modernega empirizma Francis

Bacon, 1561—1626). To velja seveda tudi za človeka, čigar tako zvano duševno življenje je z njegovimi tako zvanimi telesnimi procesi vred tudi le prostorno premikanje. Vsi tako zvani doživljaji pomenijo v svojem bistvu le prostorno premikanje delov ali delcev našega telesa, ozir. le materialne učinke tega premikanja: tako je n. pr. čutna zaznava telesno premikanje, ki se vrši od možganov na zunaj kot „reakcija“ na ono premikanje, ki se vrši na podlagi premikanja tako zvanih zunanjih teles po naših čutilih na znotraj, t. j. k možganom; predstava je zopet le isto prostorno „reakcijsko“ premikanje, v kolikor traja v možganih naprej tudi po odstranitvi dotičnega zunanjega predmeta; ravnotako je volja le neko telesno premikanje, ki predpostavlja pri tem še premikanje v srcu, povzročeno od orisanega čutnega in predstavnega premikanja, pri čemer je to srčno premikanje ob enem isto-vetno z „življenjem“ telesa; naša čustva kakor ugodje in neugodje pa značijo končno le mehanično pospešitev ali oviro tega srčnega premikanja. Kratko, tudi psihologija je le svojevrstna mehanika. Ta gorostasni materializem se nadaljuje v prosvetaški literaturi 18 ega stoletja, pričeneši že pri R. Hookeju († 1703), nadaljujoč se preko prostomisleca J. Tolanda († 1722), senzualista Lamettrieja (1709—1751), dočim pomeni Holbachov „Système de la nature“ prvi zaključni vrhunec tega razvoja. Hooke smatra možgane za prostorno zalogo predstav in trdi, da je na podlagi mikroskopičnega opazovanja (!) v tej zalogi dovolj prostora za okrog 2,000.000 predstav. Toland se izraža le nekaj previdnejše, določujoč duševnost kot neko „možgansko funkcijo“. Lamettrie pa preseka ta gordijski vozle enostavno na ta način, da pripisuje materiji sami tudi sposobnost občutenja in mišljenja: seveda mi ne moremo pojmiti, kako naj gola materija pride tudi do misli; toda mi tudi raznih drugih faktov ne razumemo in moramo slediti torej le izkušnji, ki nas jasno poučuje o totalni odvisnosti duševnosti in sicer ne samo občutkov, temveč tudi spomina, fantazije, razuma in nagnjenja od ostalega telesa, iz česar nujno sledi, da je tudi „duša“ le del možganov. Duša ima svoj „sedez“ v telesu in je torej sama tudi telesnega značaja. Sicer pa izhaja tudi vsa tako zvana višja duševnost le iz občutkov; „nobenih občutkov — nobenih idej, čim manj čutov, tem manj idej“. Ker pa izhajajo občutki brez dvoma le iz materije, more tudi duša biti ali le drug znak za „misleči“ del našega telesa, t. j. za naše možgane; ali pa — prazna beseda. To potrjuje naknadno še zgolj mehaničen tok duševnosti, namreč „asociacije idej“, ki zahteva torej tudi le zgolj materialistično tolmačenje. Tudi človek je v vsem svojem bistvu le mehaničen „stroj“. Vse te misli prosvetašev 18 ega stoletja so metodično zbrane v omenjenem „Système de la nature“, čigar glavni namen obstoji tudi v „dokazu“, da izven zgolj mehanskih prostornih sil ni nobene druge realnosti; da se ta spis v okvirju tega materializma obrača ostro tudi proti vsaki veri na neko božje bitje, nas v tej zvezi nič ne zanima.

Svoj provizorni konec je našel ta materializem še le z nastopom Kantove (1724—1804) transcendentalne filozofije: materializem že za to ne velja, ker nam je materija dana le kot vsebina naše zavesti, le kot sub-

jektivna prikazen (Erscheinung), ki torej po svojem bistvu našo zavest že predpostavlja; iz tega sledi, da zavest sama ne more biti zopet materija in tudi ne produkt (funkcija) materije. Ker pa je ta filozofija še poleg tega svojega naravnost n a i v n e g a dokazovanja postala kmalu čisto dogmatičnega značaja, kar se kaže osobito v onih znanih „sistemih“ nemške visoke romantike (Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer), ki so hoteli absolutno vladati tudi nad drugimi, že tedaj visoko razvitimi znanostmi, je sledila kmalu tem hujša reakcija, ki se zrcali v antifilozofskem materializmu druge polovice prejšnjega stoletja in deloma še naših dni. Ta materializem kaže celo dvojno lice: zgolj „znanstveno“-teoretično in socialno-praktično. Neposredni povod k temu materializmu (tudi časovno) prvega tipa je dala debata, ki se je vršila na shodu naravoslovcev l. 1854. v Göttingenu in ki je rodila tiste znane spise Moleschotta, Vogta in Büchnerja, spise polne neutemeljenih dogem in kažoče totalno nesposobnost njihovih avtorjev, ločiti med hipotezo in znanstvenim rezultatom, med teorijo in resnico. V teh spisih se istoveti zdaj duševnost z možgani, nekaj vrst pozneje pa določa le kot funkcija ali efekt možganov, zdaj se govori o neki zadnji tajni substanci, ki je hkrati prostorna in duševna, kmalu na to pa zopet o edini materialni realnosti, zdaj se poudarja, da materije itak ni brez duševnosti, potem pa zopet, da je mogla materija biljon in biljon let bivati brez vsake duševnosti, ki se le na gotovi stopnji razvoja materije cedi iz te zadnje kakor — urin iz telesa i. t. d. Isti dogmatizem in ista naravnost protiznanstvena nejasnost v podajanju misli pa seva tudi iz današnjega evangelija teoretičnega materializma, namreč iz Haeckelovih „Welträtsel“, izišlih prvič v smrtnem letu Büchnerja 1899. Materializem drugega tipa te dobe, ki se je začel razvijati le nekaj pozneje vzporedno z orisanim teoretičnim materializmom, je pa istoveten z našim sociologičnim materializmom, čigar splošno bistvo smo spoznali že tekom splošnega obrisa materializma. O tem materializmu, ki spominja na imena kakor K. Marx, Engels, Lassalle, Kautsky i. dr., bom podrobneje govoril še tekom poznejše kritike materializma. —

Literatura k zgodovinskemu razvoju materializma:

- F. A. Lange: Geschichte des Materialismus I/II, 9. izd. (izdal H. Cohen) 1914/15.
Plechanow: Beiträge zur Geschichte des Materialismus.
Renouvier Ch.: Histoire et solution des problèmes métaphysiques, Paris 1901.
Saulce J. B.: Le Moniste matérialiste en France, Paris 1912.
Ed. v. Hartmann: Geschichte der Metaphysik I/II, 1899/1900.
-

DOLOČILA O TISKU PO SKLEPIH USTAVNEGA ODBORA.¹

K tistim načrtom ustave, o katerih sem govoril nedavno v svojih člankih „Slov. Naroda“ (glej št. 42, 43, 45, 46, 48 in 49 t. l.), pride pred sklepi ustavnega odbora še en načrt. Njegovo besedilo je prinesla brošura Stojana M. Protića: „Vladin predlog ustava. Jedna kritika.“ To je tisti načrt, ki ga je sprejela vlada Pašičevega kabineta, a sem ga jaz dobil še le ob zadnjem bivanju v Beogradu v roke. Ako sem se o prejšnjih načrtih izrazil, da postajajo čim poznejši, tem medlejši, sedaj moram vzdrževati to neugodno sodbo za ta Pašičev načrt povsem. Moram pa tudi tukaj vnovič poudarjati, da smatram za težko hibo vseh načrtov (razen Smodlakinega), da nam ne prinašajo niti betvice nagibov. To ni v redu! Pri tako važnem delu, kakor je gradnja ustave, se ne sme dopuščati ugibanje motivov. Vlada, ki ve, kaj hoče, ne more biti v zadregi za razloge!

Zato pa stojimo tudi pred zagonetko, zakaj je sprejel Pašičev načrt od Markovičevega, ki se je reduciral po svoji vsebini itak že na minimum, glede tiska samo še četvero misli: 1.) Tisk je svoboden v mejah zakona; 2.) cenzura se ne more ustanoviti, razen za časa vojne in mobilizacije; 3.) ne sme se ustanoviti nobena preventivna odredba, ki zabranjuje izhajanje, prodajo in razširjanje spisa (o časnikih ta tekst sploh ne govori!); 4.) za psovanje in žalitve s tiskom odgovarjajo privatnim osebam pisec, izdajatelj in tiskar. — Iz itak medlega Markovičevega načrta so torej odpadla še vsa določila o zabrani razširjanja in prodaje izišlega časnika ali druge tiskovine, ako vsebujejo žalitev vladarja ali članov kraljevske hiše ali žalitev tujih državnih poglavarjev ali posredno ali neposredno pozivanje državljanov, da spremenijo s silo ustavo ali zakone, ali ako izzivajo verski in plemenski razdor in mržnjo zoper državo. Ker predpostavljamo, da je Pašičev kabinet vendar imel razloge za to, da je izpustil ta zakonodajni pravec, se vprašamo, kaj si je pri tem mislil. Izpustitev tega določila ob vzdrževanju negativne določbe, da se ne sme ustanoviti nobena preventivna odredba, more pomeniti, da se represivne odredbe niso hotele zabranjevati. Vendar ne izvemo, ali naj bi ostale te represivne odredbe domena posebnega tiskovnega zakonika, ali naj bi celó spadale v splošni delokrog policije, ustanovljen po policijskem redu? —

Popolnoma pušča Pašičev načrt v nemar nadaljnja vprašanja o odgovornosti za tisk glede tiskovnih deliktov, ki naj se zasledujejo od javnega obtožitelja; o dolžnostnih izvodih; o poštnem debitu; o sodiščih, ki naj razsojajo o obtožbah radi tiskovnih zločinov. Temu načrtu — prav za prav pa še Markovičevem načrtu — je očital Protić v svoji že omenjeni brošuri, da poslabšuje stanje za tisk, a za obrano državljske družbe ne spreminja

¹ Po poročilu na sestanku „Pravnika“ dne 24. marca t. l.

ničesar na bolje; on meni, da vodi pot, po kateri hodi kritizirani načrt, sistematski v reakcijo (str. 23, 24).

Med tem časom je odbor ustavodajne skupščine že pretresal vprašanja o tisku (22. februarja t. l.). Ne vem, če je že kje natiskano avtentično besedilo sklepov tega odbora. Preskrbel sem si ga iz biroja ustavodajne skupščine osebno. Član 14. slove sedaj tako-le:

„Štampa je slobodna.“

„Ne može se ustanoviti nikakova preventivna mera, koja sprečava izlaženje, prodaju in rasturanje spisa i novina. Cenzura se može ustanoviti samo za vreme rata ili mobilizacije, i to za stvari² zakonom unapred predvidjene.“

„Zabranjuje se rasturanje i prodavanje novina ili štampanih spisa, koji sadrže uvredu vladaoca ili članova kraljevskog doma, stranih državnih poglavara, narodnog² predstavništva, neposredno pozivanje gradjana, da silom menjaju ustav ili zemaljske zakone ili sadrže težku povredu javnog morala. Ali u tim slučajevima vlast je dužna za 24 časa po izvršenju zabrane sprovesti delo sudu, a ovaj je dužan takovje za 24 časa osnažiti ili poništiti zabranu.“

„Za krivice štampom učinjene odgovaraju: pisac, urednik, štampar, izdavač, vlasnik i rasturač. Naročitim zakonom o štampi odrediće se obim i način odgovornosti ovih lica.“

„Sve krivice štampom učinjene sudiće redovni sud.“

* * *

Ako hočemo pretresavati rešitev vprašanj, ki so tu nanizana, tedaj je pač najboljše, če gremo po vrsti, kakor so misli sprejete v odborov člen 14., še le nazadnje se hočemo z nekoliko besedami dotakniti tudi vprašanj, ki v tem členu niso dobila odgovora.

I. Koncesije. Prav je, da je odborov sklep izpustil dostavek, da je tisk svoboden „v mejah zakona“, ker je to samo ob sebi razumljivo. Pleonazmov naj zakonodajalec ne uporablja. Že v svojih člankih v „Slov. Narodu“ sem opozoril na naš prečanski sistem, ki razločuje koncesijo za tiskanje od koncesije za izdajanje časnikov. Protičev načrt je dal to vprašanje v ospredje; on je govoril naravnost o potrebi registriranja tiskarskega podjetja. Od prečanskih članov ustavnega odbora sta dr. Dulibić (jugosl. klub) in dr. Pavičić (nar. klub) pokazala na naše razmere in zahtevala jasno določilo, da ni treba za izdajanje časnikov koncesije, prav kakor sem zahteval to jaz v svojih člankih. Ostalo pa je pri prej navedenem besedilu. Zató ostane tudi pri tem, da tisti, ki nima tiskarske koncesije in kateremu — recimo — kartelirane tiskarne ne dadé tiskati obrambene brošure, pri nas ne pride do besede v tisku, naj si bo še tako lepo rečeno: Štampa je slobodna! Po zasebnih informacijah, katere sem dobil v Beogradu, je mišljena stvar takó, da je tudi tiskanje, ne samo izdajanje, časnika do-

² V „Obzoru“ z dne 24. marca 1921. je bilo tiskano: „... i to za vrijeme zakonom unaprijed predvidjeno.“ Ker to ne daje nobenega smisla, gre pač za pomotno poročanje! (Ista pogreška se nahaja tudi v „Napreju“.)

pustno brez predhodnega odobrenja oblasti. Sto proti eni pa stavim, da naši upravni juristi tega ne bodo takó razumevali, saj tega takšno določilo tudi res ne vsebuje.

II. Cenzura, preventivne odredbe. Glede cenzure mi po odobrovem besedilu še vedno ni jasno, kdo naj določi, da se udejevtvujejo predpisi o cenzuri. Predvsem mimogrede omenjam, da je stilizacija ob sebi ponesrečena. Če pravi prvi stavek „ne može se ustanoviti nikakova preventivna mera“ itd., tedaj imamo že protislovje tu, ko čítamo v drugem stavku: „Cenzura se može ustanoviti samo za vreme rata ili mobilizacije“; kajti, da je tudi cenzuro šteti med preventivne odredbe, o tem menda vendar ne more biti nobene dvojbe! A te stilistične hibe ne bo težko popraviti. Nejasnost pa je očitna, ako se uvažuje, da pravi čl. 14. odbora, da se sme cenzura ustanoviti le za stvari „zakonom unapred predvidjene“, a ne pove, kdo naj to zakonito opredeljeno cenzuro — sproži! Pri takšni ustavi bi bila možnost dana i za zakonodajalca i za upravna oblastva. To pa ni vse eno, kdo bodi pristojen. Tu gre očividno za skrivalico! Neče se povedati v ustavi, kdo naj bo tisti faktor, ki odloča „za vreme rata ili mobilizacije“ (pač le splošne mobilizacije!) o tem za ljudstvo, državo prevažnem vprašanju. Saj ni izključeno, čeprav ne verjetno, da pride nekoč do kakšne splošno nesimpatične vojne, n. pr. na zahtevo ene ali druge tuje države... Ponovno kažem na jasno določilo čeho-slovaške republike, ki pravi, da je treba za odreditev cenzure ad hoc zakona, da pa zanj seveda ni treba kvalificirane večine. To je povsem nekaj drugega kot član 14. našega ustavnega odbora. Temu bi bilo zadoščeno, če nam n. pr. zakon o štampi navede predmete cenzure, a cenzuro samo bi odredila — vlada brez parlamenta. Sem pa tudi baš glede na naše politične odnošaje še vedno za uzakonitev nadaljnje misli čeho-slovaške države, da cenzura ne veljaj fakultativno le za čas vojne ali mobilizacije, ampak tudi, če nastopijo dogodki, ki v veliki meri ogrožajo državni obstoj ter javni mir in red. Saj se ni bati zlorabe, če se da sprožitev takih odredb — v roke zakonodajalca in ne vladnim organom. Le parlamentarni govori, ki so bili govorjeni v javni seji, ne bi smeli biti nikedar predmet cenzure.

III. Represivne odredbe. Iz teze, da je štampa svobodna, sledi pač ne samo, da polaganje kakšne kavnice ni dopustno, še manj pa zahtevano, ampak da se časnik niti po sistemu svoječasnih „avertissements“ ne da več zatreti. Te stvari iz arzenala reakcijskih sredstev zoper svobodo tiska spadajo že v muzej zgodovinskih pravnih zablod; toda opozoril bi sicer na dvoje:

Mi poznamo za plembe (konfiskacije) in objektivno postopanje, ustavni načrt pa „zabrano rasturanja i prodavanja“. Tu tiči pomembna razlika, na katero je opozorila že Protičeva brošura vsaj in nuče. Ta razlika je važna baš za naše prečanske pravne razmere. Zaplembe so preventivne, provizorične odredbe za utesnitev svobode tiska, ki je postal iz tega ali onega vzroka neprijeten; so juristična monstroziteteta, ker značijo nekakšno kazen še pred razsodbo, ki zadene ne samo tiskarsko podjetje, ampak

tudi abonente in inserente. Takih konfiskacij naš ustavni načrt noče vzdržati, ampak publiciran zakon zadobi samostojno življenje neodvisno od volje zakonodajalca, ako ta ni izražena v zakonu. Sedaj pa vprašam: Ali bi bila po besedilu načrta konfiskacijska praksa onemogočena? Jaz pravim, da zakon o štampi, ki bi prevzel besedilo iz ustave, ne bi izključeval efekta konfiskacije, kakor jo poznamo mi! Dovoljena bi bila n. pr. zabrana razširjenja brošure, katero je ukrenila policija radi denunciacije, morebiti celó mistifikacije baš v trenutku, ko gre prvi eksemplar v svet. Seveda se bo dala taka zabrana po sodni poti uničiti. Ali čemu podpirati možnost šikane tiska? Stvar bi bila takoj v redu, ako se obdrži točno Protićeva misel, da se „zabraniti može dalje rasturanje novina,“ t. j. ko je doznal državni pravdnik potrebo zabrane po dolžnostnem izvodu, ki mu pride pred oči ob početku razširjevanja časnika.

To bi bilo eno. Drugo pa je, da se moramo sprijazniti z mislijo, da bo ustava že nekaj časa v veljavi, a naš tiskovni zakonik še ne bo izpremenjen; kajti enostavno razširjenje srbskega zakona o tisku ne pojde, ker bazira na drugem sistemu, ki se z našim splošnim kaz. zakonom ne da spraviti v sklad. Ako se hoče, se da prav lepo zagovarjati tudi stališče, da s takšno ustavo, kakor bi bila podana po našem čl. 14. ustavnega odbora, ni odpravljena niti naša konfiskacija niti naše objektivno postopanje. Da smo na jasnem, treba namreč, kakor je predlagal Protić s čl. 151. odrediti posebno določilo: Ako je tekst prejšnjih zakonov v neskladju z določili ustave ali ako v dosedajnih zakonih nekaj ni odrejeno, v ustavi pa pač, tedaj je za sodišča odločilen tekst ustave. Priporočam prav toplo takšno določila; menim, da ne gre zadrževati radi tega ustavnega zakona, ker sledečih mu zakonov še ne bi izgotovili. Na tak način bi se čisto gotovo iznebili tudi objektivnega postopanja, ki bi se sicer najbrže vzdržalo poleg ustave. Saj ta represivnih sredstev v splošnem niti ne omenja!

Pa da se povrnemo k zabrani razširjanja in prodaje. V svojih člankih v „Slov. Narodu“ sem se po robu postavil nekaterim naravnost čudno reakcionarnim določilom glede razlogov zabrane. Kar sem očital Markovićevemu načrtu zastran kavčukaste narave pojmov izzivanja verskega ali plemenskega razdora in mržnje zoper državo, to za Pašićev načrt ne velja, ker ta načrt sploh ničesar ne pove o razlogih, torej se seveda tudi nadaljnjih nujnih razlogov zabrane ne spomni, ki sem jih formuliral jaz tako, da bi bila to samo pornografična vsebina tiskovine. Načrt ustavnega odbora se je v principu popolnoma pravilno odločil, da ne gre iz ustave izpuščati določil o zabrani, glede razlogov zabrane pa se je povrnil skoro povsem na stališče stare srbske ustave. Izvzel je iz famošnjih določil „žalitev rodbin tujih poglavarjev“, pridodal „žalitve Narodnega predstavništva“ in pa „težke povrede javne morale“, slednjič utesnil poziv na silovito menjanje ustave ali zakonov — na samo neposredno izvršene primere.

Zoper žalitev rodbin tujih državnih poglavarjev res ni treba zaščite z ustavo. To naj bo stvar meddržavnih pogodb o reciprociteti take zaščite. Čast Narodnega predstavništva bi bila po mojem mnenju s splošnim kaz.

zak. zadosti zaščiten. Treba pa bo tam tudi natančneje določiti, kaj je predmet in obseg zaščite. Če kritikuje kdo narodno predstavništvo n, pr. z besedami: četrtina narodnega predstavništva so same lenobe, ker ne prihajajo k sejam, vprašam: Je tu treba res ustavne zaščite po zabrani razširjevanja časnika? — „Povreda javnog morala“ se mi zdi preohlapien kavčukast izraz, ki političnega reakcionarstva ne bi zabranjeval, ampak mu dajal potuho. Tudi najplemenitejše socialistično nadahnjeno mišljenje ali pa mala verska stranpótica utegne pri takem določilu zbsti pregorečega državnega pravdnika, da bi lopnil po časniku, mu vsaj za 48 ur ukinil razširjanje in s tem zadavil aktualnost njegovega članka. Po mojem mnenju obstaja potreba predvsem, da zatremo v kali vsako pornografijo, a vse drugo, kar bi se dalo še stlačiti pod kršenje morale, pustimo lahko nezabranjeno! Osobito glede žalitve verskega čuta je stvar težavna. Ene same vere država ne sme, vseh skupaj obenem pa ne more ščititi. Tu mora pač država prepustiti obrano vere idejnim argumentom; zabrana časnikov taki nalogi ne bi bila kos!

Posredno pozivanje državljanov k silovitemu menjanju ustave in deželnih zakonov bodi po načrtu ustavnega odbora nezabranjeno, tisku dovoljeno! — Meni ni jasno, zakaj naj bi bilo zaklavzulirano, pa vendar dosti prosojno pozivanje k uporabi zoper državo dopustno, brez strahu za prepoved razširjanja lista, samo da ni neposredno. Nagibov za to določilo ne zvemo. Toda to stoji, da vsako opravičevanje takšnega določila mora priti v diametralno nasprotje z naukom o kazenskopravni odgovornosti. Kazensko-pravna odgovornost je obstajala, obstaja in bo vedno obstajala tudi za posredno učinjena hudodelstva! Noben prejšnjih načrtov se ni omejil na neposredno izzivanje. Markovičev načrt je čutil potrebo postaviti posredna izzivanja baš v isto vrsto z neposrednimi. Sedaj pa izreka ustavni odbor, da se sme izzivati silovit upor zoper državo — posredno brez škode za razširjanje lista. Morebiti se je mislilo na razprave o menjavanju ustave, ki so akademičnega značaja — to bi se dalo sklepati iz besed nar. poslanca Gjonovića (republ.); morebiti se je hotelo pustiti te nezabranjene. Ali pri tem se je prezrló, da je temeljna ideja — zabrana kaznjivega dejanja zoper državo. Take kaznjivosti ni, če je stvar le akademično razpravljana. Če pa gre za zlobno demagoško pozivanje k silovitemu uporabi, je morebiti indirektno izzivanje še nevarnejše kot direktno; kajti to deluje z odprtim vezirjem za svoj namen, ono pa po stranpoticah, skrivoma in priklepa tudi take nase, ki bi se zgražali, ko bi vedeli, kam vodi koncev koncev tista pot v resnici!

Hvalevredno je vsekakor, da je ustavni odbor spet povzel določilo iz stare srbske ustave, ki garantira, da se zabrana opravi in končno reši resnično v najkrajšem roku, ki je možen. Poblížja določila bo moral prinesti zakon o tisku. Pri nas bo težava s pravnimi sredstvi za čas, dokler naj ostané ob sprejeti ustavi vendar še pri našem starem tiskovnem zakoniku. Protičev varnostni ventil naj tu pomaga: kar ni v ustavi, odpade . . .

IV. Odgovornost za tisk. Markovičev pa Pašičev načrt urejata odgovornost za tiskovna kaznjiva dejanja le nasproti privatnim osebam, torej le glede zasebnih obtožiteljev ali oškodovancev. Ta odgovornost naj zadene pisca, izdajatelja in tiskarja pač v smislu dosedajnega srbskega zakona o tisku: sukcesivno po belgijskem sistemu. Opustitve uredbe o odgovornosti glede javno zasledovalnih deliktov pa skoro ne moremo drugače interpretirati, kakor da sprejmemo v tem pogledu angleški sistem, pa katerem odgovarjajo vsi, ki so v zvezi s tiskanim kaznjivim dejanjem, po splošnih določenih kaz. zakonika. Jasnosti ni, ker nimamo nagibov. Logičnosti tudi ne; kajti angleški sistem, da si teoretično pravilnejši, vede praktično veliko manjkrat do udejstvovanja odgovornosti, ker dokaza za dolus pri tiskarju ali izdajatelju ni lahko dobiti, pravega storilca pa menda sploh ne. In tako bi javno zasledovalni delikti v praksi manj čutili zakon, nego zasebno-pravni. Čisto drugače je tolmačil, če smemo verjeti časnikarskim poročilom, nar. posl. Gjonović (republ.) to Marković-Pašičevo določilo. On je bil mnenja, da gre za kolektivno odgovornost, po kateri bi morali „i izdavač i tiskar kontrolirati pisca“; dejal je, da se na ta način uvaja neka čudna cenzura — „klasna, kapitalistička, koja će sada mjesto stare birokratske raditi v smislu državnih organa“. Dr. Dubilić (jugosl. kl.) pa je izražal mnenje svojega kluba, da naj bo tiskar ali izdajatelj le tistikrat odgovoren, če je pisec nepoznan ali nesposoben za odgovornost ali če biva izven države (belgijski sistem, toda — le za zasebne delikte?). Dr. Sima Marković (kom.) je očital vladnemu načrtu, da vsebuje prikrito kolektivno odgovornost, a Avramović (zemljorad.) je spričo novega predloga, ki ga je napravil dr. Tomljenović (demok.) in je moral pač vsebovati razširitev odgovornosti na vse udeležence (natančnejše se iz priobčene debate ne da posneti), zahteval jasnosti, komu, za kaj in v kateri meri bodi odgovoren tisk. Ob tem kaosu so v ustavnem odboru morda še najmodrejše ukrenili, da so prepustili poblizjo rešitev tega vprašanja posebnemu zakonu o tisku, kamor ta stvar v resnici spada, ker stoji v najožji zvezi s temeljnimi določili kaz. zak. Če se vprašamo, kaj bo veljalo za nas pred publiciranjem novega tiskovnega zakona, tedaj moramo odgovoriti, da ostanejo vsi naši dosedANJI predpisi splošnega kazenskega in tiskovnega zakona glede odgovornosti za tisk v veljavi; kajti takšno splošno določilo, kakor ga navaja čl. 14. ustavnega odbora, jih kar nič ne izpreminja.

V. Tiskovna sodišča: V tem pogledu nam Pašičev načrt v primeri z Markovičevim ne nudi nobene nove ideje. Oba se za eksistenco porotnega vprašanja sploh ne brigata, da si Kramerjev, Smodlakin in osobito Protičev načrt naravnost zahtevajo poroto za tiskovne delikte. V debati ustavnega odbora ni bilo o tem vprašanju, kolikor izvemo iz najobširnejšega „Obzorovega“ poročila, nobene principiелne razprave; le narodni klub se je potegnil po drju. Pavičiću naravnost za Protičev predlog porote z 12 porotniki in enim sodnikom. Pa glejte si: sklep ustavnega odbora pravi, da naj sodijo o vseh kaznjivih dejanjih, učinjenih s tiskom, redna sodišča. To je po mojem mnenju velik korak nazaj v reakcionarstvo, ki je bil po-

vzročen radi nepravilnega, preozkega umevanja tiskovnih deliktov. Bržčas je ledbela poslanecem v ustavnem odboru edino le tista vrsta tiskovnih deliktov pred očmi, ki jim mi pravimo pregreški zoper varnost časti. Res je, da je glede teh porota popolnoma odrekla. Za te sem in bom plediral, da naj se odkažejo posebnim tiskovnim senatom (dva učena sodnika in en laikstrokovnjak, delegat „Udruženja časnikarjev“); ako bi bila ta oblika časnikarjem samim — recimo — nevšečna, pritrdim rad rešitvi, da se odkažejo taki delikti zgolj učenim sodnikom. Nikakor in pod nobenim pogojem pa ne bi dal svojega glasu za takšno reakcionarno določilo, da naj pridejo tudi drugi politični delikti, učinjeni s tiskom, n. pr. zlobno kritikovanje naredeb oblasti, podpihovanje zoper državne organe, draženje k sovražnosti zoper narodnosti in verske družbe, razžaljenje verske družbe, javno poniževanje ali zaničevanje ustanov zakona, rodbine, lastnine, pohvale nezakonitih dejanj in še drugi — v kompetenco zgolj državnih sodnikov. Tu gre ljudstvu beseda in sicer glede krivde — izključna beseda. Slabo uslugo bi storil sodnikom, kdor bi plediral za rešitev, da naj se to vprašanje odkaže njim v izključno rešitev. Politične zločine soditi in razsodbo z vsem aparatom juristične umstvene konstrukcije utemeljevati, to je za vsakega sodnika, ki noče postati strankar, mučna zadeva; zavedati se mora, naj bo še takó objektiven, ena izmed strank mu bo vedno očitala politično orientacijo nasprotnne stranke. S tem postane stvar tudi nevarna za sodnika; ne radi eventualne zamere navzgor, ampak zategadelj, ker se utegne omajati zaupanje vanj pri ljudstvu.

Z vso odločnostjo zagovarjam torej načelno stališče, da naj se poveri ljudskim sodnikom sodba o vseh političnih hudodelstvih in pregreških, ki so storjeni s tiskom razen častikraje, zagrešene zoper zasebnike. Ne morem si misliti, da bi država, ki hoče biti demokratična, izključila v ustavi soudeležbo laiških sodnikov pri kazenskem pravosodstvu, osobito glede političnih deliktov. Zame je v demokratično orientirani državi *conditio sine qua non*, da mora dobiti ljudstvo po svojih zastopnikih pravico dajati pravec za pojmovanje in pravično presojo političnih deliktov. S takim določilom, kakor ga prinaša člen 14. ustavnega odbora glede pristojnosti sodišč, je dal ustavni odbor pač svojim nasprotnikom orožje v roko, ki ne bo mahalo samo po zraku (Prim. Protičevo brošuro, str. 24: „Viđi se, da je družba s ovom našom tobožnjom demokratijom vrlo nesretna: ona vodi pravo i sistematski y reakciju“).

Moj nasvet je slej kot prej: Naj se ne zabranjuje laiško kazensko pravosodstvo glede političnih deliktov (h katerim pa ni šteti tiskovne častikraje, to poudarjam), naj se ponesrečeno določilo o pristojnosti rednih sodišč za vse tiskovne zločine črta, za to pa sprejme v poglavju o pravosodstvu določilo: „Ljudstvo sodeluje pri kazenskem pravosodstvu glede političnih in drugih kaznjivih dejanj, za katera so odrejene zelo težke kazni, kakor bo to določal zakon, po ljudskih sodnikih, ki odločajo o krivdi obtožencev brez utemeljitve.“ Da bo zakon tudi povedal, kaj je politični delikt,

to leži na dlani, in po tem potu se bodo tiskovne častikraje prav lahko odmerile rednim ali posebnim tiskovnim senatom.

* * *

Preostaja le še nekaj določil, o katerih v čl. 14. ustavnega odbora ni nobene opomnje, pa bi morda zaslužila ustavno garancijo. Tudi debata v ustavnem odboru je sprožila nekaj vprašanj, o katerih bi bili govorniki radi videli, da dobe ustavno garancijo. To je bilo n. pr. glede kavcij in ukorov (avertissements). V tem pogledu soglašam popolnoma s sklepom ustavnega odbora, da osobite rešitve teh dveh vprašanj v ustavi ni treba. Tu zadostuje pač povsem splošno določilo, da je svoboda tiska garantirana v zvezi s prepovedjo preventivnih odredb.

Nekaj drugega je glede odškodnine za neopravičeno zabrano tiskovin. Sicer ob kratkem roku, kakor ga daje ustavni projekt za končno rešitev zabrane, ni lahko misliti na kakšno uprav pogibelno škodo, ki preti tiskovini, če se je daljnje razširjanje — to besedilo zahteva Protić po pravici — za tri dni zakasnilo. Pa ipak: pri periodičnih tiskovinah bi se utegnilo za-
branjevanje, če bi se hotelo zlovoljno postopati, kupičiti in slednjič bi podjetje vendar le omagalo. Menim, da garantiramo svobodo tiska najbolje, če onemogočimo že v ustavi vsako zlohoteče zabranjevanje na ta način, da damo tiskarskemu podjetju pravico zahtevati od države odškodnino za vsako neopravičeno, t. j. od sodišča ne odobreno zabrano. To je tudi zahteval Sahib Korkut (muslim.), ki je sam časnikar, v ustavnem odboru, ampak trčil je na gluha ušesa. Meni se zdi ta princip takó važen, da bi ga hotel dejati v ustavo, a bližjo izvedbo principa bi prepustil tiskovnemu zakonu.

Omenjam nadalje omalovaževanje določil glede dolžnostnih izvodov v ustavnem projektu, kar se mi ne zdi prav. Protić je predlagal, naj se določi v ustavi, da je oddati dolžnostne izvode ob početku razširjanja lista drž. pravdniku. Spomnim še enkrat, da se je svoj čas za Slovenijo kar pod roko ukrenilo, da je oddajati dolžnostne izvode eno uro pred početkom razširjanja (naredba z dne 13. jan. 1919, št. 274 urad. l.). Protićev predlog vsebuje zdravo kavtelo, da se bo zabrana vršila v smislu zakona in ne šikanozno.

Glede poštnega debita sem tudi še vedno nazora, da ne smemo bodočim državnikom slepo zaupati. Ustava je preračunjena na dolgo vrsto let. Bog ve, ali ne pride komu na misel, recimo poštnemu ministrstvu, ko bo v rokah čisto druge stranke, kakor so one, ki danes ustavo delajo, da napravi eksperiment z odtegnitvijo poštnega debita za tuzemski časopis, ki mu je zopern . . . Na drugi strani pa opozarjam, da je sprejela določilo o prepovedi poštnega debita za inozemske časnike tudi ustava republike Avstrije z dne 1. okt. 1920., št. 450 drž. l. Zakaj bi mi to vprašanje omalovaževali, če so ga drugi v svoji ustavi že za nas neugodno uredili?! — —

V tisku se je namigovalo, da je tekst, kakor ga je sprejel ustavni odbor, kompromis dveh najmočnejših strank in da obeta postati res — ustava. Želel bi, da se čl. 14. spričo svoje važnosti vendar le še revidira in, če ni drugače,

vsaj pri zadnjem čitanju popravi, in to v interesu tiska samega. Če hoče imeti pri nas tisk tisto vlogo, ki mu po pravici gre, naj se sam za to potegne. Imam vtis, da se „o“ tisku baš „v“ tisku premalo govori. Ne vem, kaj je temu vzrok; zadovoljstvo s predlogi ustavnega odbora, upam, da ne!

DR. FRANCÉ GORŠIČ:

IZENAČEVANJE ZAKONOV IN JUGOSLOVANSKI PRAVNIKI.

III. UDELEŽBA PRAVNIKOV PRI IZENAČEVANJU ZAKONOV.

Pravo je proizvod družabnega razvoja. Vsebinsko in obliko pravnih stavkov ustvarja ta družba in pravnik. Sociologija razločuje kaj imenitno v vsakem posameznem primeru, kolikšen delež gre pri tem pravniku, a kolikšen delež gre družbi. „Udruženje“ se tega deleža že nekoliko zaveda. Zahtevalo je od osrednje vlade, da se mu predlože zakonodajni elaborati v proučevanje¹⁰ in oceno¹¹, iskalo je stika z ministrstvom za ustavotvorno skupščino¹², zajemalo se je za material pri izenačevanju zakonodavstva¹³ in je razmišljalo o tem problemu¹⁴. Udruženje si misli svoje sodelovanje tako, da bi „kao predstavnik reda i ideja, koje u njemu vladaju, moglo dati u svoje vreme mišljenje o projektima, koji se budu ticali izjednačenja zakona“¹⁵.

Na začetku novega razvoja smo. Kdor hoče razvoju slediti, mora najprej ugotoviti, iz česa se razvoj pričinja. Temelj bodočemu enotnemu pravu je to, kar imajo različne zajednice sedaj. Ta temelj je treba fiksirati. Treba je potem tudi imeti pregled vsega, kar na novo nastaja. Na primer: prometno pravo se po usancah prilikuje in preoblikuje. Trgovino in promet, ki nastajata na novih temeljih, je treba pazno upoštevati. Ob tem opazovanju bomo doznali razmerje, ki je med pravom pa pravnimi navadami in običaji. Pravo obstoji iz norm juristov. Pravniki jih posplošujejo in izenačujejo iz pravnih naprav. Tisočletna izkušnja — pravi Evgen Ehrlich — nam je razodela, da je krajevno razcepljena tvorba prava zadostna le skromnim krajevnim potrebam. Veličje prihaja v razvoj prava tedaj, ako se vrši na velikem ozemlju iz enega središča. Da se brstno razvija, potrebuje razvoj obilo pobud, katere nudi zgolj pestra mnogoličnost čez širno zemljo poraztresenih pravnih odnošajev. Treba je pa tudi enega središča, kjer se vse

¹⁰ „Almanah“, str. 342.

¹¹ *Ib.*, str. 350.

¹² „ „ 346.

¹³ „ „ 348. (Projekt reforme sodne organizacije).

¹⁴ „ „ 349.

¹⁵ „ „ 350.

te pobude zbirajo. Gre za to, da se ustvarijo zakoni, ki bodo veljali za celokupnost, in s tem za to, da se razveljavijo vsi dosedanji partikularni zakoni zajednic in interesnih skupin. Hkrati pa gre za take nove zakone, da se bo pravni promet v celem državnem ozemlju varno in enakomerno vršil. Te norme morajo vzkliti iz sedanjih zelo različnih virov vseh treh kultur. Ti viri se bodo na novih tvorbah tudi dobro poznali. Gre za zakone in za vse, kar se zakonov tiče: za postoj, vsebino, delež družbe, skratka za sociološko shvatanje velike reči.

Glupost bi bila, mehanično enako ravnati z življenjskimi razmerami, katerih notranja stran je različna. To ne bi bila konstruktivna jurisprudenca najhujše vrste, ampak trinoško samodržstvo. Absolutizma vladarjev smo se otresli, a pokoriti bi se nam bilo absolutizmu zakonov. Gre za nič manj ko to, ali si sme narod prosto „voliti vero in postave“ ali pa mora kot pravo sprejeti, kar mu rači podeliti modrost državnikov. Kdor bi bil za ukazovanje nekih despotov, ne za izjavo volje celokupnega naroda, zajamčeno po ustavi, ta bi se potegoval za razpor prava z družabnim mišljenjem, in to je glupost.

Mnogo se lahko učimo od Švice. Razcepljenost švicarskega prava je bila od nekdaj velika. Po francoski revoluciji je v več delih dežele zavladal code civil, kantoni v bernski skupini so se odločili za avstrijsko pravo, a kantoni curiške skupine so imeli svoj curiški zakonik, ki ga je bil Bluntschli sestavil. V teku 19. stoletja je naraščalo število kantonalnih kodifikacij in večalo pravno razcepljenost. Vatikanski koncil je vplival na to, da so l. 1874. dobili enotni zakonski zakon in zakon o vpisnikih civilnega stanú. Pravo gibanje za pravno enotnost ali po naše: za izenačevanje zakonov se je pričelo šele leta 1877. Neenotnost so zlasti čutili v trgovinskem in meničnem pravu. Leta 1881. so dogotovili skupno obligacijsko pravo in zvezni zakon o osebni zmožnosti ravnanja. Leta 1884. je začelo društvo pravnikov pripravljati izdanje švicarskega kantonalnega civilnega prava. Na tej podlagi je bilo mogoče bernskemu profesorju Evgenu Huberju v letih 1886. do 1893. izdelati sistem švicarskega civilnega prava. Že leta 1893. je justični departement izdelal načrt za obči švicarski civilni zakonik ter pozval kantonalne vlade, naj izrazijo svoja mnenja. Huber je porabil ta mnenja v svojem osnutku. Leta 1893. do 1897. je nastalo več delnih osnutkov. Vmes je bila l. 1898. po ljudskem glasovanju zvezi priznana pravica zakonodaje v grajanskih pravnih rečeh. Sedaj je bila pot prosta. Dne 28. 5. 1904 je zvezni svet predložil zveznemu zboru poslanico in Huberjev osnutek zakonika. Huber je zelo vplival na redakcijo. Lahko se reče, da je švicarski civilni zakonik z dne 10. 12. 1907 in dodatek z obligacijskim pravom z dne 30. 3. 1911 Huberjevo delo.

Ob tem primeru vidimo, koliko zaleže individualni pravnik, ako je veleum, kakršen je bil Huber. Učimo se pa hkrati, da je treba mnogo pogojev, da se more tak velezakonodavec udeležiti. Brez teh pogojev ni velikih kodifikacij. Švicarji so se pripravljali trideset let in izvršili so veli-

kansko delo le ob več ko dvajsetletnem sotrudištvu vseh pravnikov. Ako z našimi razmerami primerjamo tri švicarske pravne skupine, od katerih je bila vsaka še dalje razcepljena na kantone, se nam kar sama vsili paralela naših razmer s švicarskimi razmerami okoli l. 1877. Švicarski pravniki so najprej ugotovili in proučili vse zakone svojih kantonov, zbrali so vse podnete in podnetili so osnutke, skratka v enem središču so osredotočili tisto veliko delo, ki mu je kos zgolj velika znanstvena organizacija, a noben državni centralni urad. Pomen delovanja švicarskih pravnikov tiči v tem, da so vse, kar se je tikalo nove zakonodaje, gradivo, podnete in osnutke, objavili. S tem je bilo objavljeno preddelo, ki je dovolilo Huberjev nastop. Švicarski civilni zakonik je velikansko, slavno delo, najbolj znamenita moderna kodifikacija, ki jo odlikuje nerimski duh, klen jezik in pravi sociološki navdih. Opozarjam, da prejšnje kantonalno pravo sedaj mnogokrat velja kot običajno pravo (čl. 5, 13, 14, 96 i. t. d.).

Zlati nauk te povesti je, da ne smemo misliti, da nam bo država kar natresla zakonskih osnutkov v ocenjevanje, ampak da je treba dolgoletnega sotrudnega dela vseh pravnikov, da bo zbrano gradivo, da bodo izbrušeni podneti, in da bodo na tem temelju vznikli osnutki.

Naše razmotrovanje se zaključuje z iskreno željo, da bi „Udruženje“ ob največji pomoči državnih činiteljev ustanovilo centralni pravni list, ki bi moral takoj pričeti zbirati pravno gradivo, ki bo temelj novi zakonodaji. O razmerah v prestolici nismo dobro poučeni, a iz daljave se nam zdi, da naj „Udruženje“ v rečeni namen prevzame in upravlja pravoslovni strokovni list belgrajske fakultete „Arhiv za pravne in društvene nauke“.

* * *

Veliko in močno „Udruženje“, ki bi združevalo vse pravnike cele države, pa imelo zgolj znanstvene cilje in centralen pravoslovni list, — tako „Udruženje“ bi nas brzo dovedlo iz pritličnega okolja nezrelega negotništva na visoko pravno opazovalnico, raz katero bo lahka stvar, vsak čas izpodbadati k pozitivnemu delu za izenačevanje naših zakonov.

PREGLED.

POLITIKA.

Domače razmere. Stara radikalno-demokratska vlada, ki v konstituenti ni imela potrebne večine, se je izpopolnila. Pomnožila se je z muslimani in samostojnimi kmeti iz Slovenije. Ako ne pride kaj posebnega vmes, bo vladni ustavni načrt sprejet z večino glasov. Krfska deklaracija (20.-7. julija 1917), ki sta jo podpisala Nikola Pašić in dr. Ante Trumbić, pravi sicer: „Ustav se ima primiti u celini u Ustavotvornoj Skupštini, brojno kvalifikovanom većinom, — toda ta dogovor očitno nikogar ne veže, najmanj pa Pašića, ki se je vedno in dosledno upiral Jugoslaviji. Vladi zadošča za sprejem ustave navadna večina. Ker se je zagrizla v svoj centralistično zamišljeni ustavni načrt, je manjkajoče ji glasove kupila. Tako utegnemo dobiti ustavo, ki bo kupljena, unikum, ki ga svet še ni doživel. Vlada se je namreč dogovorila z muslimani o denarni odškodnini za tista njihova posestva, ki bodo zapadla agrarni reformi. Parlament doslej še ni imel prilike sklepati o agrarni reformi in o načelih (z odškodnino ali brez odškodnine), po katerih se ima izvesti. Vlada teh direktiv parlamenta ni čakala, še več, ona je kar sama na svojo roko določila višino denarnega zneska. Demokratska stranka je torej za ceno soudeležbe pri vladanju popustila v dveh principielnih točkah: 1.) Država se bo imenovala kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev in ne Jugoslavija, 2.) agrarna reforma se ne bo izvedla v smislu njenega dosedanjega programa. Agrarna reforma v Bosni je torej v bistvu rešena. Turški veleposestniki prejmejo odškodnino v novcih, vlada pa bo zemljo razdelila kmetom ali komurkoli, kakor ji bo všeč. Kaj poreče k temu prebivalstvo v ostalih pokrajinah? Pri nas na Slovenskem se je zemljiška odveza izvedla že z zakonom cesarja Ferdinanda z dne 9. septembra 1848. leta. Naš kmet

je moral odvezo plačati sam, odnosno je država posameznim deželam naložila polovica tega zneska. Dežele so takoj osnovala zemljiško-odvezne zaklade in izdale zadolžnice, ki so se obrestovale po 5%. Sedaj bo slovensko prebivalstvo še enkrat v obliki davkov plačevalo zemljiško odvezo, to pot za — kmete v Bosni. Toda ta velikopotezna kreditna operacija je zagotovila vladi majhno večino in ob enem centralistično ustavo. Kdor pozna vsaj nekoliko razmere v državi, vé, da ta ustava večine prebivalstva ne bo zadovoljila. V kolo te kreditno-ustavne kupčije so bili potegnjeni tudi slovenski samostojni kmetje, ki bodo najbrž tudi plačali odškodnino.

S tem pa seveda ustavni boji pri nas še dolgo niso končani, temveč se šele začenjajo. Kam bodo vodili? Kdo ve to?

As.

SOCIALNA POLITIKA.

Stanovanjska kriza in lesene hiše.

Gonilna sila v zasebno-kapitalističnem gospodarstvu je profit, kakor navaden čevljar ne dela čevljev zato, da ne hodijo ljudje bos, in pek ne peče kruha zato, da bi bili ljudje siti, temveč radi profita, tako tudi zasebnik ne zida stanovanjskih hiš zato, da so neposedejoči pod streho, temveč zato, da mu „nese“. Ker iz različnih vzrokov hiša danes ne „nese“ ali pa premalo, zato je povsem umljivo, da jih nič več ne zidajo ali pa vsaj ne v taki meri kot pred vojno. Število prebivalstva se je pomnožilo, število hiš pa je ostalo skoraj isto. Tako je prišlo nujno do stanovanjske krize.

Kriza se da odpraviti le s stavbo novih hiš. S stališča zasebno-kapitalističnega gospodarstva bo to pač težek porod. S stališča socialistične, oziroma komunistične države bi bilo to vprašanje silno lahko rešiti, ker gradi v tem slučaju hiše država ali pa mesto, katerim se ni treba ozirati na dobiček. Sicer pa bi tu stanovanjska kriza sploh ne bi mogla nastati.

Da se zgradi v najkrajšem času in na najcenejši način zadostno število novih hiš, bi bilo umestno uporabiti za stavbo teh hiš oni stavbni material, ki je pri sedanjih razmerah najcenejši in ki da najmanj dela. To je les. Ker je produkcija opeke, cementa in železa komplicirana, ker porabi mnogo dragocenega premoga in ker potrebuje mnogo dela, zato je ta stavbni material zelo drag. Les pa se producira sam. Treba ga je le posekati, razrezati in primerno obrezati. Ugovor, da les ni trpežen, ne velja. Izkušnja uči, da zdrže lesene stavbe cela stoletja. V Sibiriji, na Kitajskem in Japonskem se nahajajo cela mesta iz lesenih stavb. Kako krasne in mične so lahko lesene stavbe se vidi na Japonskem in kako estetične in praktične ob enem so rodbinske hiše iz lesa, nam kaže Amerika.

Les je pri nas dovolj. Da bi se varčevalo kolikor mogoče s človeško energijo in s časom, bi bilo umestno, da se zgrade v bližini velikih in ugodno ležečih gozdov velike tovarne za obdelovanje in impregniranje lesa opremljene z vsemi modernimi tehničnimi pripomočki, ki bi izdelovale vse posamezne dele hiš. V to svrhu bi bilo treba po možnosti vse dele tipizirati in normalizirati kot so n. pr. okna, vrata, stopnjice i. t. d. Tako bi se delo na stavbnem prostoru omejilo na zidavo temelja in na sestavo hiše.

Za zgled nam služijo lahko praktični in podjetni Amerikanci. V ameriškanskih mestih prevladuje sicer opeka, ampak vsako mesto ima na periferiji značne odstotke lesenih hiš. Čim manjše je mesto, tem večji so ti odstotki. Konstrukcija je jako lahka, večinoma z 1-2 angl. palca debelih desk. Temelj je iz opeke ali pa betona. Za notranje konstrukcije se rabi les navadne jelke, za zunanje dele bela jelka, za krov rdeča cedra, za pod in stopnjice trd les.

Stremljenje po nizki ceni je vedlo k tem, da se je ustvarilo nekoliko tipov mansardnih hiš, ki so izdelane tovarniško v velikem kot pohištvo. Kdor hoče imeti tako hišo, si priskrbi zemljišče in da postavi temelj iz opeke. Sestava hiše in notranja dela trajajo tri do štiri tedne. V tako hišo se priseli lahko takoj, ko je

gotova. Minimalno število prostorov za eno rodbino je pet do šest. Glavni prostor je „living room“, kjer prebiva rodbina čez dan. Poleg tega ima hiša dve ali tri spalnice, kuhinjo in kopalnico. Vse hiše imajo za Ameriko tipično verando, zvano „forch“. Kuhinja ima navadno poseben vhod z zadnje strani hiše. Pod kuhinjo se nahaja pralnica. Zemljišče, potrebno za tako hišo, stane tam 600—2500 dolarjev. Podzidek za hišo s 5 ali 6 prostori bi stal okoli 800 dolarjev, tovarniško izdelana hiša pa kakih 3000 do 4000 dolarjev.

V svrhu večje trpežnosti bi se moral ves stavbni les impregnirati s sredstvi proti trohnoibi, mrčesu in ognju. S konserviranjem se trajnost zdatno podaljša in obnove zmanjšajo. S tem se prihrani mnogo lesa in dela.

Pri nas bi se tako podjetje zelo rentiralo, ker bi se izvažalo lahko mnogo izdelkov na mesto surovega lesa. Ustvariti bi bilo treba nekoliko praktičnih enostavnih in estetičnih tipov in jih proizvajati v velikem po zgledu Amerikancev. Za domačo uporabo bi se dali uporabiti narodni motivi.

Da se olajša stavba lesenih hiš, bi se morali stavbni predpisi primerno olajšati. Najbolje bi bilo določiti v vsakem mestu na periferiji primeren kompleks, kjer bi se gradile izključno le lesene hiše z nekoliko večjo medsebojno razdaljo in širše ulice po ruskem vzoru, tako da bi nastalo enotno vrtno mesto, obstoječe iz samih ličnih lesenih hišic in vil.

H. Pajer.

LITERATURA.

Fran Levstik: Izbrani spisi za mladino. Priredila za mladino Fran Erjavec in Pavel Flere v zbirki „Slovenski pesniki in pisatelji“. II. zvezek. Izdala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani 1921.

Navzlic povojni demoralizaciji čita-jočega občinstva raste zahteva po dobrem čtivu. Ker sedanja doba producira razmeroma malo izvrnega in leži v delih dosedanjih literarnih dob ogromno zakladov, posegajo naši založniki po zadnjih. Ne preveč sistematično izhajajo

po raznih založbah Stritar (Tiskovna zadruga), Erjavec (Jugoslovanska knjigarna) in Levstik (Jugoslov. knjigarna).

Da se zamaši vrzel v slovenskem mladinskem slovstvu, sta sklenila omenjena izdajatelja prirediti in izdajati mladinske spise, in sicer počeniši z deli naših najstarejših pisateljev.

Akcija bo širokopotezna in bo zbirka obsegala 25 zvezkov. Prvi zvezek bo obsegal najstarejše pesnike in pisatelje (Trubarja, Hrena, Pohlina, Japlja, Vodnika, Zupana, Potočnika, Ciglerja, Prešerna, Slomška, Bleiweisa, Koseskega, Svetličiča, Tomana in Trstenjaka), drugi zvezek Frana Levstika, 3. zvezek Josipa Jurčiča, 4. zv. Josipa Stritarja, 5. zv. Frana Erjavca, 6. zv. Janeza Trdino, 7. zv. starejše pesnike (Vilharja, Jenka, Umka, Pagliaruzzi, Cimpermana, Zamejskega, Cegnarja in Valjavca), 8. zv. starejše pisatelje (Pajkova, Kodra, Levca, Ogrinca, Stareta, Podlimbarskega, Mencingerja, Dolenca, Bohinjca, Gestrina, Janežiča in Razlaga), 9. zv. Simona Gregorčiča, 10. zv. Janka Kersnika, 11. zv. Ivana Tavčarja, 12. Antona Aškerca, 13. zv. Frana Detelo, 14. zv. Ant. Medveda, 15. zv. Rada Murnika, 16. zv. novejše pesnike (Ketteja, Murna, Merharja, Jerajevo, Majstra, Gradnika, Petruška, Moleta, Levstika, Debeljaka, F. Albrechta, I. Albrechta, Lovrenčiča, Zvonček, Vrtec), 17. zv. Eng. Gangla, 18. zv. novejše pisatelje (Zbašnika, Govekarja, Kostanjevca, Kristana, Debevca, Levstika, Bevka, Majcna, Šorlija, Laha, Preglja, Kraigherja, Puglja, Premka, Velikonja, Kmetovo, Zvonček in Vrtec), 19. zv. Zofko Kvedrovo, 20. zv. Ksaverja Meška, 21. zv. Frana Finžgarja, 22. zv. Ivana Cankarja, 23. zv. Otona Župančiča, 24. zv. Frana Milčinskega, 25. zv. Cvetka Golarja. Posamezne zvezke bodo ilustrirali Jakopič, Vavpotič, Smrekar, Gaspari, Pilon, Jama, Tratnik, Jakac, Birolla, Žmitek, Koželj, Šantelj, Šantljeva, Podrekar, Vurnikova in drugi.

Na izdajo kot tako se povrnemo kdaj pozneje in prestopimo takoj k drugemu zvezku, obsegajočemu pesmi in prozaične spise Frana Levstika.

Izdajatelja sta prevzela težko nalogo. Vedno se poudarja, da je za mladino

pisati kočljiva stvar, zakaj otrok je oster kritik. Na mladinsko literaturo so polagali vsi narodi resno pažnjo, pri nas pa se je pisalo le tako slučajno in vzgojitelj je bil vedno v stiski, kaj naj da v roke čitajoči mladini. Pomagal si je največkrat z nemškim mladinskim slovstvom, bodisi v izvorniku, bodisi v prevodih. Umevno pa je, da se je živahna in brezskrbna mladina kaj kmalu naveščala n. pr. pustega pridigarja Šmida. Tako od Slomškovega „Blažeta in Nežice“ pa do zadnjih časov nismo imeli poštene zbirke za mladino. Zato je potreba po dobrem, urejenem mladinskem slovstvu naravnost kričeča in ideja, od pomoči pomanjkanju mladinskega čtiva potem omenjene akcije — nad vse uместna.

Po kakih kriterijih se je ravnati pri takih izdajah? Notranje po tem, da dobi deca v roke čtivo, ki v okvirju njenega duševnega obzorja bistri um, plemeniti duha in krepi voljo; poleg tega pa, da dobi otrok jasno sliko o pisatelju, o njegovem stremljenju in o smereh njegovega delovanja. Zunanje pa po tem, da se predloži otroku čtivo v primernih oblikah, na kar je paziti zlasti pri starejših pisateljih in pesnikih.

Kaka je pričujoča zbirka? Izdajatelja sta se naslanjala na Levčevo izdajo z leta 1891. V „Opombi“ pripominjata, da se nista omejevala samo na tako zvano „otroško snov“, ker zbirka ni namenjena zgolj ljudskošolski mladini, temveč mladini sploh, zlasti še zato ne, ker sta prepričana, da za mladino ni samo ono, kar je napisano posebe zanj. Ohranjata povsod, kjerkoli poprava ni bila neobhodno potrebna, tudi jezik in obliko pisatelja samega, da podata tako čim popolnejšo njegovo sliko.

Že Levec se je zavedal težav, ki so bile združene s ponatisom prve izdaje z leta 1854. in ostalega gradiva, ker je vedel, kako vestno je Levstik pilil, popravljal in neprestano izpreminjal svoje pesmi. Odločil se je, da uravna svojo izdajo po pravopisu, ki se ga je držal Levstik zadnje leta svojega življenja. Iz pietete do pesnika je pustil tedaj ne več običajne oblike „nesem, nemam“ kakor tudi edninski mestnik na i. t. d. Er-

javec in Flere sta seveda te oblike modernizirala in jih pustila le tam, kjer so bile potrebne radi rime. Tako pišeta namesto kder - kjer, nam. nema - nima, nam. nesem - nisem, nam. i - in, nam. žabij - žabji, nam. leskače - leskeče, nam. vkrala - ukrala, nam. Jezusek - Jezusček (prav bi bilo Jezušček), nam. izpremljaj - spremljaj, nam. stvori - stori, nam. strijc - stric, nam. hčem - čem, nam. vbijen - ubit, nam. ka - da i. t. d. Predlog z mešata izdajatelja z ž.

Kar se tiče naglasa, je Levec mnogo akcentov izpustil iz tipografskih razlogov. Erjavec in Flere sta jih izpustila še več, kar je bilo primerno.

Mladini primerno sta razdelila prirejevalca knjigo v 6 poglavij, na čelu jim življenjepis Frana Levstika, a koncem tolmač in kazalo. Poglavja razpadajo v „Otroške pesmi“, ki se krijejo v glavnem z Levčevim poglavjem „Otroške igre v pesencah“ plus „Preprostega otroka molitev“, dalje „Pesmi o živalih“, zbranih iz raznih poglavij Levčeve izdaje, „Razne pesmi“, „Pravljice in pripovedke“, „Martin Krpan“ in „Potovanje iz Litije do Čateža“, tako da je v njih obseženo vse Levstikovo pesniško, pisateljsko, prirejevalno, vzgojevalno in drugo delovanje.

Uvod delu tvori Levstikov življenjepis, razdeljen po panogah njegovega delovanja. Po mojem mnenju bi bilo primernejše, da bi avtor prvi dve poglavji življenjepisa zamenjal, kar bi bilo preglednejše. Pripovedovanje je živahno in umljivo, slog pa mestoma neroden. Očitati imam zlasti nedoslednost časov. Avtor skače iz sedanjega v pretekli čas in narobe prav brez potrebe. Tudi sicer je več pogreškov. Pišemo „poudarjati“ in ne „povdarjati“, „bolje“ in ne „boljše“, „udomačiti“ in ne „vdomačiti“, „z jasnega neba“ ne „iz jasnega neba“, „neustrašeni“ ne „nevstrašeni“ i. t. d. Avtor ne loči samostalnih nedoločnih zaimkov od pridevnih, ne ve, da je mestnik od svojilnega zaimka „pri svojem“ ne „pri svojemu“. V neredu je tudi interpunkcija, kar gre na račun korekture. Na ta rovaš gre tudi nekaj izrazov n. pr. „kimavec“ nam. „kimovec“, „Stepanovič“ nam. „Štefanovič“, „knezoškoč“ nam. „knezoškoč“, „stvarca“ nam. „stvarica“ i. t. d. Iz mrtvih

predmetov ne tvorimo pridevnikov (prim. „narodov“!). Lep je zadnji stavek.

„Otroške pesmi“ so kar izzivale, da se ponatisnejo. Vsekakor bi bilo potrebno, da se ponatisnejo še enkrat za naše malčke, in sicer lepo ilustrirane v posebni izdaji. Enako tudi „Pesmi o živalih“. Oddelek „Razne pesmi“ obsega vse ostale Levstikove pesmi, kar je primernih za mladino. Škoda, da je moralo več biserov odpasti radi erotične vsebine. Sicer sta izdajatelja nekaj pesmic primerno izpremenila. Lahko bi bila prišla v zbornik šaljiva pesem „Vsak ob svojem času“. Med „Zabavljicami“ bi lahko stale „Slovanski slog“, „Dober svet“ in „Tomanu“ s primernim pojasnilom. Pripovedne pesmi bi bilo radi preglednosti umestno uvrstiti v posebno poglavje.

Užitek mladim in starim bodo „Pravljice in pripovedke“. „Martin Krpan“ je še vedno eden najkrepkejših spisov naše literature. V pričujoči zbirki je izpuščeno le eno mesto, ki ni primerno za mladino. V „Iz Litije do Čateža“ pa sta izdajatelja izpustila mesto, kjer razklada Levstik program in smernice našemu bodočemu slovstvu, ker ni več aktualno. Med besedilom je nekaj sličnih pogreškov, kakor sem jih omenil pri življenjepisju.

Knjigo je pokazil z risbami Ant. Koželj. — V splošnem bo delo odgovarjalo svojemu namenu. Fran Pogačnik.

Hans Pirchegger: Geschichte der Steiermark. Erster Band. Bis 1283. Gotha, 1920. Verlag Fr. Andr. Perthes. Preis 14 M.

V Onckenovi zbirki „Allgemeine Staatesgeschichte“ je izšel kot dvanajsto delo oddelka „Deutsche Landesgeschichten“ prvi zvezek H. Pircheggerjeve štajerske zgodovine. Pirchegger si je stavil nalogo, da obdela zgodovino te nekdanje avstrijske dežele na obširnejši način in znanstveni podlagi, vendar tako, da bo knjiga razumljiva tudi vsakemu izobražencu. Pričujoči prvi zvezek sega do leta 1283., ko so Habsburžani postali gospodje v deželi, drugi bo obdelal štajersko zgodovino do najnovejše dobe. Pirchegger hoče res dati svoji knjigi znanstveno podlago; nekateri oddelki njegove štajerske zgodovine so bogato podprti in zgrajeni na podlagi najnovejših znan-

stvenih raziskavanj (n. pr. predrimška in rimska doba, cerkvena zgodovina), pri drugih (n. pr. slovenska kolonizacija) bi si pa želeli veliko večje uporabljanje tudi novejših posebno slovanske literature in s tem modernejšo znanstveno podlago dotičnih partij. Mnogo takih neenakosti v nad- in podčrtnem tekstu knjige bo šlo pač na rovaš temu, da je moral avtor skrčiti prvotno 40 tiskovnih pol obsegajoči rokopis na sedanjih 27. Vkljub pomanjkljivosti bo pa knjiga gotovo dobro služila, saj je izšel osmi in zadnji zvezek Mucharjeve zgodovine vojvodine štajerske že leta 1867., da ne govorim o slovenskih obdelavah istega predmeta, kjer tvorijo Ant. Kremplove „Dogodivšine štajerske zemle“, izšle že leta 1845. v Gradcu, edino zaokroženo delo o zgodovini bivše dežele štajerke. **M. K.**

Dvorniković Vladimir: Wilhelm Wundt; njegovo značenje. Filozofska biblioteka, br. 1. Zagreb 1920. 31 str. Cena 4 din. — Znani hrvatski filozofski pisatelj V. Dvorniković je začel izdajati popularno pisano „filozofsko biblioteko“, koje namen je prinašati krajše in aktualne monografije o raznih filozofskih vprašanjih. Prvi zvezek je posvečen meseca septembra umrlemu nemškemu filozofu W. Wundtu in ga prikazuje v lepi zaokroženi sliki kot psihologa in kot filozofa v občje. — c.

Beuz Richard: Das Problem der Volkshochschule. (Schriften zur Kulturpolitik.) Jena, bei Eugen Diederichs, 1920. 38 Seiten. Preis 4 M. — Odkar imamo svojo univerzo, postaja vprašanje ljudske visoke šole tudi pri nas vedno bolj aktualno, kajti jasno je, da bomo morali osredotočiti po naši politični osvoboditvi vse svoje sile bolj in bolj v najširšem kulturnem delu in v poglobitvi naše nacionalne duševnosti. V te svrhe služijo drugim narodom že davno tako zvane ljudske visoke šole ali ljudske univerze, ki se začenjajo zlasti zadnje čase povsod pridno reformirati in izpopolnjevati. Tudi ta knjižica je zanimiv prispevek k reformnim stremljenju dosedanjih ljudskih univerz. Pisatelj prepričevalno dokazuje, da nima ljudska

univerza naloge ljudstva poučevati in mu posredovati strokovno znanje, ker bi dosegala v tem slučaju le površno napolznanje, ampak ga mora vzgajati in sicer na ta način, da ga navaja k notranjemu doživetju vse kulturne, umetniške in sploh duševne tradicije svojega plemena. Ljudska univerza naj torej ne bo učilnica, ampak mnogo več: v njej naj se goji duševna tradicija naroda od rodu do rodu in naj tako dopolnjuje različna sedanja strokovna učilišča. Spis podaja vsekakor važne, zanimive in vsega upoštevanja vredne napotke tudi bodočim organizatorjem slovenske ljudske univerze, ki nam naj jih da Bog čim prej.

F. E.

Nove knjige. **Beuz Richard: Das Problem der Volkshochschule.** (Schriften zur Kulturpolitik.) Jena, bei Eugen Diederichs, 1920. 38 Seiten. Preis 4 Mark.

Dvorniković V. L.: Wilhelm Wundt i njegovo značenje. Filozofska biblioteka, br. 1. Zagreb, 1920. Samozaložba. 31 str. Cena 4 din.

Feigel Damiz: Tik za fronto. V Ljubljani, 1921. Založila Tiskovna zadruga. 150 str. Cena broš. 36 K.

Fink Fr.: Posebno ukoslovje slovenskega učenega jezika v osnovni šoli. 1920. Izdala „Slov. Šol. Matica“. 85 str. Cena 16 K.

Molek Ivan: Zajedalci. Leposlovno-znanstvena knjižnica Slov. nar. podp. jednote. Založila in izdala S.N.P.J. 304 str. Chicago, 1920. Cena 1.75 dol.

Moore Howard: Zakon biogeneze. Poslovenil J. M. Leposlovno-znanstvena knjižnica Slov. nar. podp. jednota. Založila in izdala S.N.P.J. Chicago, 1920. 84 str. Cena 1.50 dol.

Novačan Anton: Veleja. Drama v treh dejanjih. V Ljubljani, 1921. Založila Tiskovna zadruga. 87. str. Cena broš. 28 K, vez. 36 K.

Paquet Alfons: Im kommunistischen Rußland. Briefe aus Moskau. Verlegt bei Eugen Diederichs in Jena, 1919. 203 S. Preis 12 Mark.

Pivko, dr. Ljudevit: Pedagoški letopis. XVIII. zvezek, za leto 1920. Izdaja Slov. Šol. Matica. V Ljubljani, 1921. 104 str. Cena 12 K.

„Slovenec in zato ob enem Jugoslovan!“

„Vprašanje uradnega pravopisa, uradnega poduka in uradne kvalifikacije bo rešeno še-le ob zmagi edinstvene misli. Vse drugo se mora rešiti poprej, najprej pa treba mnogo, mnogo poenostaviti. Tako n. pr. vražji srbo-hrvatski fonetični pravopis, srbo-hrv. germanizme, ki so hujši od slovenskih; v pravopisu bo odločno moral i pri Hrvatih zmagati izboljšani slovenski pravopis; nadalje treba, da se i Hrvatje oproste pretiranega ijekanja in sploh bosanskih in drugih posebnosti ter sprejmejo kot obvezno stokavščino slovensko-srbsko ekavščino kot pravopis; v izgovoru naj ijekajo po mili volji Dual je poseben znak izrazitosti, in je absurdno govoriti o njegovi odpravi zaradi „zenostavljenja jezika“, češ tudi Čehi, Ogrji, Angleži, Nemci in Lah i ga nimajo, to je le ostanek itd. Ta je bosa, dvojina daje slovenščini posebno zvočnost in prožnost, nekako slovansko značilnost in greh je izgubljati jo; tudi hrvaščina bi bila mnogo bolj slovanska, če bi jo vsaj priznavala, če že ne povsod rabila; pa moremo priznati aorist, ki je tudi „nepotreben“, toda posebno izrazit in duhu jezika mnogo potrebnjši, nego si germanizirani sodobniki mislimo. Je še mnogo drugih takih točk zблиževanja, o katerih treba diskutirati in jih potem rešiti, — na drugih mestih.

Program raznih Matic, publicistov in časnikarstva? Je jednostaven: Izvrševati vse to in vneto delati **za močno Slovenstvo in edino Jugoslovanstvo**. V tem znamenju negujmo **svoje, da si je ohranimo in pomnožimo**. Zgodovinar se poglobi v raziskavanje slovenske preteklosti v svesti, da obdeluje del preteklosti Jugoslovanov, in dramatik, ki nam pokaže tragedijo Slovenstva ob Taljamentu, Muri in Zili, naj ne pozabi, da ni napisal tragedije naroda, ki gine, marveč naroda, ki doživlja svoj preporod, — Slovenec in zato ob enem Jugoslovan.“

(Vladimir Knaflič v „Vedi“, I. III.)

Omladina

priporoča naslednje nove publikacije:

Debeljak Anton:	broš.	vez.
Moderna francoska lirika . . .	24 K	30 K
Mark Twain:		
Mali klatež Tom Sawyer . . .	26 K	32 K
Dr. J. Prijatelj:		
Aškerčeva Čitanka	14 K	20 K
Petronij-Glonar:		
Pojedina pri Tvimalhijonu . .	9 K	12 K
—		
Župančič Oton:		
Mlada Pota	12 K	18 K
Župančič Oton:		
Sto Ugank	—	3 K
Levstik Vlad.: Zapiski Tine Gramontove . .	7 K	13 K
Albrecht Fran: Mysteria Dolorosa	5 K	11 K
Flaubert-Župančič: Tri povesti	7 K	13 K
Chesterton-Župančič: Četrtek, Fantast. roman	7 K	13 K
Dr. J. A. Glonar: Naš jezik	3 K	6 K
Brezigar M.: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva	—	6 K
Spominu Ivana Cankarja	—	2 K
Dr. Nachtigall: Južnosl. ital. sporno vprašanje —	—	1 K

Navedene cene veljajo samo pri direktni naročitvi pri „Omladini“, Ljubljana, predal 87.

Slovenska Socialna Matica

priporoča naslednje publikacije:

1. Dr. Bauer-Uratnik: POT K SOCIALIZMU, cena 2 K.
2. Štebi Alojzija: DEMORATIZEM IN ŽENSTVO, cena 1 K.
3. Bezruč-Albreht: ŠLEZKE PESMI, cena vezani knjigi 10 K.
4. * * *: POGLED V NOVI SVET, cena 1 K.
5. DEMOKRACIJA, I. letnik (nepopolni), cena 10 K.
6. DEMOKRACIJA, II. letnik (ves letnik), cena 15 K.
7. NAŠI ZAPISKI, XII. letnik (1920), cena 50 K.
8. NAŠI ZAPISKI, XII. letnik, posamezna št. 5 K.

Omenjene publikacije je dobiti po knjigarnah ali se pa naročaja neposredno pri „Slovenski Socialni Matici“ v Ljubljani, poštni predal št. 91.

Izšle so: Knjižna novost!

Oskar Wilde:

Pravljice

Poslovenil M. J.

Cena elegantno vezani knjigi 50 K.

Ker je naklada izredno majhna, opozarjamo vse ljubitelje lepe knjige, da jo naroče takoj po povzetju, oziroma naj pošljejo denar naprej. Naroča se le pri „Slovenski Socialni Matici“, Ljubljana, poštni predal 91.

